

Klastrové politiky v Německu a Rakousku (případové studie s implikací pro ČR)*

Abstrakt:

Nejvyspělejší ekonomiky se již delší dobu nemohou prosazovat v mezinárodním prostředí cenou výrobních faktorů, ale jsou nuceny rozvíjet nové formy konkurenceschopnosti. Jedná se především o takové aspekty konkurenceschopnosti, které povedou k produkci jedinečných komodit a služeb založených na vysokém stupni know-how a inovacích. Významnou roli sehrávají ve vyspělých ekonomikách v tomto ohledu kromě jiného i klastrové iniciativy. Na jejich bázi vzniklé klastry pozitivně ovlivňují produktivitu a dostupnost výrobních faktorů, více dostupné a spolupracující dodavatele, efektivnější výzkum a rychlejší přenos výsledků výzkumu a vývoje do praxe. Klastry mohou sehrát významnou roli i v evropském kontextu. V konečném důsledku může jejich rozvoj přispět k reálné konvergenci ekonomik i regionů a dále také k plnění některých cílů Lisabonské strategie. Cílem předkládaného článku je rozebrat programy k podpoře klastrů ve dvou původních členských zemích Evropské unie (Německu a Rakousku) a vyvodit implikace pro další rozvoj klastrových politik v České republice.

Klíčová slova:

Klaster, Rakousko, Německo

Nejvyspělejší ekonomiky se již delší dobu nemohou prosazovat v mezinárodním prostředí cenou výrobních faktorů, ale jsou nuceny rozvíjet nové formy konkurenceschopnosti. Jedná se především o takové aspekty konkurenceschopnosti, které povedou k produkci jedinečných komodit a služeb založených na vysokém stupni know-how a inovacích. Významnou roli sehrávají ve vyspělých ekonomikách v tomto ohledu kromě jiného i klastrové iniciativy. Na jejich bázi vzniklé klastry pozitivně ovlivňují produktivitu a dostupnost výrobních faktorů, více dostupné a spolupracující dodavatele, efektivnější výzkum a rychlejší přenos výsledků výzkumu a vývoje do praxe. Klastry mohou sehrát významnou roli i v evropském kontextu. V konečném důsledku může jejich rozvoj přispět k reálné konvergenci ekonomik i regionů a dále také k plnění některých cílů Lisabonské strategie.

Z uvedených důvodů stojí v současné době i před Českou republikou, jejíž ekonomická úroveň i cenová hladina se postupně přibližuje ke standardu vyspělých zemí EU, výzva rozvoje klastrů a dalších hospodářsko-politických nástrojů vyšší kvality. První aktivity k podpoře rozvoje klastrů byly v České republice

* Tento příspěvek byl zpracován v rámci grantového projektu GA ČR č. 402/08/P219.

zahájeny v roce 2002 a v následujících letech vzniklo již více než 50 organizovaných klastrů. Počet organizovaných klastrů a především kvalita spolupráce subjektů v rámci klastrů ovšem nedosahují standardu vyspělých zemí Evropské unie, kde se dané problematice věnují již několik dekad. Ke zkvalitnění klastrových politik v ČR a rozvoji klastrů je proto možné čerpat zkušenosti a příklady dobré praxe ze zahraničí. Předkládaný článek je možné chápat jako další příspěvek do diskuse na dané téma. Jeho cílem je rozebrat programy k podpoře klastrů ve dvou původních členských zemích Evropské unie (Německu a Rakousku) a vyvodit implikace pro další rozvoj klastrových politik v České republice.

1. Klastry v kontextu teorie a praxe regionálního rozvoje

Základní teoretické koncepce regionálního rozvoje

V rámci regionální ekonomie byla vyvinuta řada teoretických konceptů, které se snaží o vysvětlení podmínek a faktorů, ovlivňujících ekonomický růst a konkurenceschopnost regionů. V následujícím textu bude poskytnut stručný přehled vybraných teoretických koncepcí, které jsou aktuální z hlediska soudobého regionálního rozvoje. Zaměříme se na neoklasickou teorii, koncepcie jádro-periferie a dva teoretické směry, které se dostaly do popředí v posledních zhruba dvou dekadách – novou teorii růstu a novou ekonomickou geografii. Vedle základních předpokladů jednotlivých koncepcí budou sledovány především implikace pro ekonomický růst a regionální politiku.

Mezi klíčové předpoklady neoklasické teorie patří především orientace na faktory strany nabídky, dokonalá konkurence a klesající výnosy z rozsahu. Základní tvrzení neoklasické teorie shrnuje model R. Solowa. Tato koncepce vychází ze standardní produkční funkce, která postihuje základní vstupy (faktory) dlouhodobého ekonomického růstu. Ze Solowovy produkční funkce vychází tzv. metoda růstového účetnictví, která rozkládá tempo růstu produktu na příspěvky práce, kapitálu a souhrnné produktivity faktorů (technologického pokroku). Přičemž faktory práce a kapitálu ovlivňují růst důchodu na hlavu pouze v krátkém období. V dlouhém období ekonomika konverguje ke svému stálému stavu a za rozhodující determinantu růstu produktu na hlavu je považován technologický pokrok.¹

Pokročilejší koncepce, založené na neoklasické teorii (např. Heckscher-Ohlinův model), opouštějí podmínku uzavřenosti ekonomiky. Naopak předpokládají dokonalou mobilitu výrobních faktorů, která podněcuje přesun kapitálu a migrační toky mezi regiony, což přispívá k vyrovnávání cen výrobních faktorů

¹ Holub, T., Čihák, M.: Teorie růstové politiky. Vysoká škola ekonomická. Praha, 2000.

a konvergenci regionů (neoklasický vyrovnávací proces). Jako rozhodujícími faktory růstu jsou v těchto modelech uváděny obchod a fungující tržní hospodářství. Regionální politika ovlivněná neoklasickými přístupy se opírá o tvrzení, že tržní mechanismus sám o sobě zajišťuje optimální alokaci zdrojů a přispívá ke konvergenci regionů.² Subjekty regionální politiky by se měly soustředit zejména na odstranění tržních nedokonalostí, zajištění dostupnosti informací, podporu mobility výrobních faktorů v prostoru a odstranění nadměrných zásahů státu do ekonomiky (deregulace trhů, cen).

Teorie skupiny jádro-periferie (development economics)³ se ve svých tvrzeních podstatně odlišují od neoklasických konceptů. Výkyvy v ekonomickém systému nepovažují za krátkodobé poruchy, které budou vyrovnány působením tržních faktorů, ale za trvalý jev. Regionální růst definují jako nerovnovázný proces a dlouhém období předpokládají rozevírání nůžek v ekonomické úrovni mezi vyspělými a zaostalými regiony. Příčiny diferencovaného růstu regionů shledávají především na straně poptávky. Regionální politika inspirovaná koncepcemi jádro-periferie vychází z tvrzení, že zodpovědnost za řešení tržních selhání spočívá do značné míry na státu.⁴ Jako hnací síly pro regionální rozvoj jsou uváděny především přímé zahraniční investice, relokace státních podniků a institucí do méně vyspělých regionů nebo regionální rozvojové fondy.⁵

New economic growth theory (endogenous growth theory) nepředstavuje, i přes svůj název, zcela průlomový směr. Tato teorie, která má řadu odnoží a modelů⁶, obohacuje a modifikuje neoklasickou růstovou teorii. Zaměřuje se na endogenizaci a zahrnutí technického pokroku do modelů ekonomického růstu. Dále také přiřazuje větší důležitost znalostnímu a lidskému kapitálu. Pozitivní externality lidského kapitálu a přenos znalostí umožňují opuštění zákona klesajících výnosů z výrobních faktorů, typického pro Solowův model. Regionální rozdíly v produktivitě a růstu jsou proto vysvětlovány rozdíly ve vybavenosti technologiemi a lidským kapitálem.⁷ Jako hlavní faktory ekonomického růstu uvádí nová růstová teorie investice do vědy a výzkumu, inovační aktivitu, úroveň vzdělanosti, investice do lidského kapitálu, efektivnost řízení znalostí a inovací apod.

New economic geography vychází obdobně jako nová teorie růstu z neoklasických předpokladů, ale opouští podmínky zákona klesajících výnosů z rozsahu,

² V případě Solowova modelu je uváděna pouze konvergence podmíněná, tj. konvergence ekonomik s obdobnými charakteristikami produkční funkce.

³ Jako příklady modelů jádro-periferie lze uvést např. teorie růstových pólů (F. Perrouxe), teorii kumulovaných příčin G. Myrdala, teorii polarizovaného rozvoje J. Friedmanna nebo Prebšhův model regionální diferenciacce růstu.

⁴ Blažek, J., Uhlíř, D.: Teorie regionálního rozvoje. Karolinum. Praha, 2002, s. 86-105.

⁵ Martin, R.: A Study on the Factors of Regional Competitiveness. Draft final report for the. European Commission. Brussels, 2006, p. 9-10.

⁶ Nová teorie růstu je spojena s pracemi P. Romera, R. Lucase, G. Grossmanna, E. Helpmana atd.

⁷ Jones, I. Ch.: Introduction to economic growth. New York. Norton & Company, 2002, p. 155-162.

komparativních výhod a dokonalé konkurence. Podle nové ekonomické geografie jsou pro výrobní a obchodní specializaci regionů podstatnější vnější úspory, nedokonalá konkurence a rostoucími výnosy z rozsahu. Nová ekonomická geografie se snaží nalézt odpovědi na to, že stále existují mezi zeměmi a regiony podstatné rozdíly z hlediska specializace, konkurenceschopnosti i průmyslové dynamiky. Původ dlouhodobých specializací teorie vysvětluje jako výsledek aglomeračních procesů. Jako zásadní faktory konkurenčních výhod regionů uvádí především koncentraci kvalifikované pracovní síly, dostatečnou odvětvovou koncentraci firem, rozvinuté dodavatelsko-odběratelské vztahy a dostupnost specializované infrastruktury a technologií.⁸ Pokročilejší koncepce nové ekonomické geografie uvádějí mezi klíčovými faktory regionálního ekonomického růstu fungující průmyslové klastry. Přičemž klastr je chápán jako geograficky blízké seskupení vzájemně provázaných firem a souvisejících institucí v konkrétním oboru (např. i univerzity, vědecko-výzkumné instituce, hospodářské komory apod.) i firem v příbuzných oborech, které spolu soutěží, spolupracují, mají společné znaky a vzájemně se doplňují.

Význam klastrů pro regionální ekonomickou konkurenceschopost

Vnímání klastru jako činitele rozvoje konkurenční síly ekonomiky vychází ze širšího pojetí regionální konkurenceschopnosti. Tento přístup pojímá regionální konkurenceschopnost komplexně, jako soubor politik a faktorů, jež určují sílu dané ekonomiky v aktuálním měřítku a jež také mají vést k růstu blahobytu společnosti v delším časovém horizontu. Konkurenceschopnost je v mezinárodním měřítku sledována různými institucemi. Pojetím vymezeném v tomto projektu se zabývá např. World Economic Forum. V jeho rámci se ekonomičtí odborníci zaměřují na analýzu faktorů mezi zeměmi v jednotlivých fázích vývoje národních ekonomik.

Jednotlivé země jsou členěny do tří vývojových etap, přičemž mezi nimi dochází ještě k odlišení dvou přechodových fází. Proměnou, podle níž jsou státy rozčleněny, je ekonomická úroveň. Pro země na nejnižším stupni rozvoje je pro jejich konkurenceschopnost důležité zvyšovat kvalitu základních faktorů, jimiž jsou institucionální systém, infrastruktura, makroekonomická stabilita a zdravá pracovní síla se základním vzděláním. Země na středním stupni rozvoje by se měly v rámci svých národních politik a firemních přístupů soustředit na faktory efektivnosti, mezi které se řadí kvalifikovaný lidský kapitál, vyšší efektivita trhů výrobních faktorů i komodit a vyšší využívání vyspělých technologií. Nejvyspělejší ekonomiky už těžko mohou konkurovat v ceně výrobních faktorů nebo ve vyš-

⁸ Krugman, P.: Development, Geography and Economic Theory. Cambridge: MIT Press.

ší kvalitě produkce. Jsou tak nuceny se zaměřit na produkci specifického zboží. Takové odlišení mohou získat na základě svého vlastního vysokého inovačního know-how. Proto musí v rámci svých politik rozvíjet tzv. inovační faktory – sofistikovanost podnikatelského prostředí a inovační potenciál.

Klastry se v rámci kategorizace výše uvedených faktorů nacházejí na úrovni kvalitativního charakteru struktury podnikatelského prostředí. Jejich existence ovlivňuje konkurenceschopnost ve třech rovinách:⁹ jednak růstem produktivity mezi zúčastněnými firmami a odvětvími, dále prostřednictvím vyšší kapacity inovací a růstu produktivity a v poslední rovině také vznikem nových podnikatelských uskupení, jež umožňují a stimulují další inovace a rozšíření klastru. Klastry však znamenají především příležitost, možnost být konkurenceschopným s ohledem na tomu co klastr nabízí, není to tedy „nevyhnutelnost“, resp. jakási samozřejmost zaručující růst a rozvoj.¹⁰

Význam klastrů v oblasti konkurenceschopnosti se projevuje stále výrazněji i s ohledem na prohlubující se proces globalizace světové ekonomiky. I přes sjednocující efekt globalizace existují totiž mezi zeměmi a regiony podstatné rozdíly z hlediska specializace, konkurenceschopnosti i průmyslové dynamiky. Konkurenceschopná odvětví a průmyslové klastry si dokáží udržet svoji úspěšnou pozici i přes úsilí jiných subjektů napodobit jejich aktivity.

Původ udržitelných konkurenčních výhod lze spatřovat především v kombinaci vnitřních a vnějších zdrojů, které jsou dostupné v národním nebo regionálním podnikatelském prostředí.¹¹ Zdroje, včetně lidských zdrojů, kapitálu a fyzických aktiv, jsou však nedostačující. Nutným předpokladem konkurenceschopného prostředí je jeho dynamika. Zdroje a schopnosti musí vést ke stálému zdokonalování ve vzájemně se posilujícím procesu. Právě klastry příznivým směrem ovlivňují dynamizaci zdrojů a vzájemnou spolupráci účastníků ekonomického systému (firmy, univerzity, výzkumné instituce apod.) při zachování zdravé soutěžního prostředí.

Úspěšnost klastru, jako nástroje konkurenceschopnosti ekonomiky, dokládají jak tvrzení moderních ekonomických teorií,¹² tak i praktické výsledky fungování klastrových iniciativ. Jako příklady vysoce úspěšných klastrů lze uvést

⁹ Porter, M. E.: Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Finding from the Business Competitiveness Index. In: The Global Competitiveness Report 2004–2005. World Economic Forum. Geneva. 2004, s. 23.

¹⁰ Čajka, P.: Teória klastrů a regionálny potenciál Slovenska. In: IVANIČKA, Koloman a kol.: Analýza ekonomickej a sociálnej úrovne regiónov SR a regionálna politika ich rozvoja. Bratislava: Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy, 2007, s. 107–116.

¹¹ Vilagi, A., Bilčík, V., Klamár, R., Benč, V.: Kohézna politika na roky 2007–2013 a Lisabonská stratégia. Analýza dopadov na regióny SR Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku. Bratislava, 2007.

¹² Např. práce M. Portera: The competitive advantage of Nations; P. Krugmana: Development, geography and economic theory.

např. klastr Montebelluna v Itálii (25 tisíc obyvatel), který vyrábí 75 % světové produkce lyžařské obuvi nebo klastr Linn County v Oregonu, jež koncentruje 70 % produkce všech travních semen obchodovaných na celém světě nebo klastr Bio-tech region v německém Mnichově, který je jedním z vůdčích biotechnologických středisek v Evropě.

Na mikroekonomické úrovni jsou klastry přínosné pro celou řadu subjektů. Podnikatelské subjekty zapojené v klastru si mohou vzájemně konkurovat, ale zejména spolupracovat v oblastech společného zájmu (např. realizovat společný výzkum a vývoj nebo koordinovat exportní aktivity apod.). Pro vysoké školy a výzkumné instituce přináší klastry nové příležitosti z hlediska aplikovaného výzkumu, možností spolupráce s firemním sektorem nebo rozšíření přístupu ke zdrojům financování (firemní zdroje, grantové prostředky apod.). Regionální autority a ekonomika regionu zase mohou profitovat prostřednictvím rozvoje malých a středních podniků v regionu, rozvoje partnerství veřejného a soukromého sektoru, stimulováním přílivu investic do regionu atd.

2. Programy k podpoře klastrů (případová studie Německa)

Dynamika růstu německé ekonomiky nebyla v poslední dekádě nikterak příznivá. Tempo růstu HDP patří v posledních letech k nejnižším v rámci členské základny Evropské unie. Zaostávání německé ekonomiky ovšem nelze spojovat s technologickou úrovní země. Německo se již několik let dostává mezi nejúspěšnější světové ekonomiky v rámci multikriteriálních ročenek konkurenceschopnosti a inovačních indexů. Při podrobnějším pohledu na hlavní faktory konkurenceschopnosti zjistíme, že řada silných stránek německého hospodářství je spjata s vysokou technologickou vyspělostí, sofistikovaností a otevřeností ekonomiky. Dalším důležitým předpokladem pro vysokou kompetitivnost je kvalitní institucionální systém a corporate governance. Naopak slabší stránky německé ekonomiky ve velké míře vyplývají z negativních důsledků rozvinutého specifického paternalistického sociálního modelu a neefektivně fungujícího trhu práce. Do slabých stránek Spolkové republiky se tak především promítají dopady vládních zásahů a politik, než samotného řízení firem. Samotné klastrové iniciativy jsou jedním z významných faktorů, které umožňují udržet vysokou konkurenceschopnost německé ekonomiky. Německo v oblasti klastrů patří mezi nejvíce rozvinuté ekonomiky nejen co do množství takových iniciativ, ale také co do kvality jejich činnosti (tj. svým zaměřením, formou spolupráce, schopností exportu specifické a sofistikované produkce apod.).

Klastrová politika není v podmínkách SRN ničím novým. Je součástí technologické politiky země již od počátku 90. let. V současné době jsou realizovány tři národní programy (Nejlepší klastr – soutěžní program, Inovativní regionální

centra růstu Kompetenční sítě), kterým se budeme podrobněji věnovat v dalším textu.

Nejlepší klastř – soutěžní program (Der Spitzencluster-Wettbewerb)

Program je administrován Spolkovým ministerstvem pro vědu a výzkum. Jeho cílem je vytipování a následná podpora excelentních klastřů. Základem programu je preference a selektivní výběr nejkonkurenceschopnějších klastřů. Jsou plánována tři soutěžní kola, během nichž bude vybráno vždy pět vysoce konkurenceschopných klastřů, které mohou využít na rozvoj svých strategií celkem 200 mil EUR. Při hodnocení je kladen důraz především na kvalitu a komplexnost dlouhodobé strategie klastřů, dynamika rozvoje a perspektivnost klastřů, inovační potenciál, finanční participace soukromého sektoru v rámci rozvojových projektů a perspektiva udržitelnosti výsledků projektu i po skončení financování. V prvním kole, které proběhlo v roce 2008, byly vybrány následující klastř: Biotechnologický klastř Rhein-Neckar, Energeticky efektivní inovace Saso, Fórum organické elektroniky Rhein Neckar, Klastř letecké dopravy Hamburg a Solarvalley střední Německo. Další kolo výběru probíhá v roce 2009 a následující je plánováno na počátku roku 2011.¹³

Inovativní regionální centra růstu (Innovative regional Wachstumskerne)

Program je určen pro subjekty z nových spolkových zemí Německa. Finanční podporu lze čerpat na vytváření tzv. technologických platform, které sdružují univerzity, výzkumné instituce a podniky. Takové platformy definují společné priority výzkumu a technologického vývoje a postupy a metody k dosažení vize. V rámci programy jsou podporovány projekty společného základního výzkumu s maximální dobou trvání 2 roky. Cílem programu je zvýšit přenos technologií a inovací mezi univerzitami a podniky a posílení znalostně orientovaných klastřů.¹⁴

Kompetenční síť (Kompetenznetze)

Koncept Kompetenční sítě není možné chápat jako dotační program, ale spíše jako klub (sdružení) nejlepších inovačně orientovaných sítí firem a výzkumných institucí. Zároveň lze členství ztotožňovat i s určitou certifikací kvality. V rámci

¹³ Informace o programu jsou čerpány z internetových stránek <http://www.bmwi.de/>.

¹⁴ Informace o programu jsou čerpány z internetových stránek www.bmbf.de.

iniciativy se mohou zapojit pouze takové sítě, které splní předepsaná kvalitativní kritéria. S členstvím je spojená i možnost spolupráce s dalšími inovačními sítěmi a přenos zkušeností. Kancelář iniciativy organizuje každoročně společnou konferenci všech členů a řadu regionální meetingů. Poskytovány jsou také různé formy marketingové podpory (např. společná účast na výstavách a veletrzích, prezentace členů ve vydávaných publikacích nebo při pořádaných akcích apod.).¹⁵

Významným způsobem se v oblasti klastrové politiky angažují i regionální autority, konkrétně spolkové země. Všechny staré i nové spolkové země vypracovaly dlouhodobou koncepci pro rozvoj klastrů na daném území. Koncepce se liší z hlediska rozsahu podpory, cílů i oborového zaměření. Vychází zejména z rozdílného potenciálu jednotlivých spolkových zemí. Analýza příkladů všech klastrových iniciativ v SRN by překračovala svým rozsahem možnosti této studie, proto jsme zvolili jako vybraný příklad spolkovu zemi Bavorsko, která je v rámci SRN hodnocena jako jedna z nejkompexnějších a nejpracovanějších. Výběr byl ovlivněn i tím, že se jedná o zemi, přímo sousedící s Českou republikou, tudíž je zde i určitý potenciál pro rozvoj klastrů v rámci přeshraniční spolupráce firem.¹⁶

Podpora klastrů v Bavorsku (Bayern Innovativ)

Klastrová politika Bavorska byla iniciována bavorským ministerstvem pro hospodářství, infrastruktura, dopravu a technologie (Bayerisches Staatsministerium für Wirtschaft, Infrastruktur, Verkehr und Technologie, dále jen BSWIVT), které delegovalo výkon rozhodující části aktivit v oblasti klastrů na společnost Bayern Innovativ. Cílem Bayern Innovativ je zvýšit konkurenceschopnost regionu, inovační dynamiku a produktivity hospodářství prostřednictvím vytváření klastrů. Podpora klastrů je zaměřena na 19 perspektivních odvětví, mezi která patří high-tech sektory, ale i odvětví zpracovatelského průmyslu a služeb, což dokazuje tvrzení ekonomických teorií, že sektor nemusí být nezbytně pouze vysoce technologicky orientovaný. Zásadním kritériem pro vytvoření klastru by měla být dlouhodobě udržitelná konkurenceschopnost v domácí a především mezinárodní ekonomice.¹⁷

3. Programy k podpoře klastrů (případová studie Rakouska)

Rakousko patří mezi nejvyspělejší ekonomiky Evropské unie (HDP na obyvatele dosahuje v posledních letech přes 120 % průměru EU_27) s vysoce

¹⁵ Informace o programu jsou čerpány z internetových stránek <http://www.kompetenznetze.de/>.

¹⁶ Informace o programu jsou čerpány z internetových stránek <http://www.kompetenznetze.de/>.

¹⁷ Informace o programu jsou čerpány z internetových stránek <http://www.bayern-innovativ.de/>.

nadprůměrnou úrovní produktivity práce a nákladů práce (průměrné hodinové náklady práce se pohybují okolo 130 % průměru EU_27).¹⁸ Mezi hlavní faktory konkurenční výhody rakouské ekonomiky patří v současné době především sofistikovanost podnikového prostředí (např. kvalita firemního prostředí a síťové spolupráce), technologická připravenost, kvalita sociálních a vzdělávacích služeb nebo infrastruktury. Zatímco inovační výkonnost, kvalita vzdělávací a výzkumné základny nebo úroveň ekonomické svobody zaostávají oproti dalším vyspělým ekonomikám světa.¹⁹

Klastry se v prostředí Rakouska formují již od poloviny minulého století (první biofarmaceutický klastř byl založen v Tyrolsku již v roce 1946). V současné době je evidováno více než 40 průmyslových klastřů. Mezi silné klastry se řadí automobilový (zahrnuje více než 50 tis. zaměstnanců a více než 250 tis. subjektů) a plastikářský klastř (více než 60 tis. zaměstnanců a více než 400 tis. subjektů) ve Štýrsku, mechatronický klastř v Horním Rakousku, biofarmacie v Tyrolsku a Vídeňském regionu nebo dřevařský klastř v regionu Salzburg.

Ačkoli klastry vznikají zejména na úrovni regionů, ve většině zemí Evropské unie se potvrzuje jako nezbytná podmínka pro jejich fungování aktivita centrálních orgánů, které stimulují jejich zakládání a rozvoj prostřednictvím širokého spektra nástrojů. Podpora klastřů v Rakousku se zaměřuje v zásadě na veškeré formy síťové spolupráce. V národních strategických dokumentech najdeme pod definicí klastřů následující typy kooperace: klastř (Cluster), podniková síť (Unternehmensnetzwerk), centrum excelence (Kompetenzzentrum), hospodářský komplex (Wirtschaftskomplex) a technologická platforma (Technopol). K rozvoji takových forem spolupráce je v současné době realizována více než desítky národních a regionálních programů. V následujícím textu vysvětlíme cíle a podporované aktivity nejdůležitějších aktuálně platných programů s celostátní působností (vycházíme ze stavu k září roku 2009).

COMET (Kompetenzzentrenprogramm)

Cílem programu je podpora vytváření tzv. center excelence. Tato centra představují jasně tématicky vyprofilovaná výzkumná pracoviště, kde je realizován vysoce kvalitní střednědobý nebo dlouhodobý výzkum. Program je vyhlášen na období 2006–2017. Měl by přispět k prohloubení spolupráce firemního sektoru a výzkumných institucí a k vytvoření špičkových pracovišť v národním i mezinárodním srovnání. Podpory jsou administrovány ve třech formách:

¹⁸ Vycházíme z údajů Evropského statistického úřadu zhruba za poslední dekádu.

¹⁹ Podrobněji např. Porter, M., Schwab, K., Martin, X. S.: *The Global Competitiveness Report 2007–2008*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2008. Nebo Holmes, K., Feulner, E.: *2008 Index of Economic Freedom*. Heritage Foundation, 2008.

- ♦ K-projekty (K-Projekte): Projekty vysoce kvalitní střednědobé spolupráce firemního sektoru a vědeckých pracovišť (minimálně 1 partner z vědecké sféry a 3 partneři z podnikového sektoru) s maximální dotací 450 tis. EUR ročně a dobou trvání 3-5 let. Projekty vyžadují 5% spolufinancování v případě výzkumného pracoviště a 50% u firemního sektoru.
- ♦ K1 Centra (K1 Zentren): Projekty vysoce kvalitní dlouhodobé spolupráce firemního sektoru a vědeckých pracovišť (minimálně 1 partner z vědecké sféry a 5 partnerů z podnikového sektoru) s maximální dotací 1,5 mil. EUR ročně a dobou trvání 7 let. Projekty vyžadují 5% spolufinancování v případě výzkumného pracoviště a 45% u firemního sektoru.
- ♦ K2 Centra (K2 Zentren): Projekty vysoce kvalitní dlouhodobé spolupráce firemního sektoru a vědeckých pracovišť (minimálně 1 partner z vědecké sféry a 5 partnerů z podnikového sektoru) s maximální dotací 5 mil. EUR ročně a dobou trvání 10 let. Projekty vyžadují 5% spolufinancování v případě výzkumného pracoviště a 40% u firemního sektoru.²⁰

COIN (Cooperation and Innovation)

V rámci programu funguje několik dotačních titulů. K podpoře inovačních klastrů je možné využít dílčí program s názvem Kooperace a sítě. Z programu lze financovat konsorcia (klastry) spolupracujících firem, univerzit a výzkumných pracovišť, případně i veřejných subjektů, které vedou k rozvoji a vylepšování inovačních produktů, procesů a služeb. Uznatelné náklady zahrnují mzdové náklady, výdaje spojené s využíváním vědecko-výzkumné infrastruktury, cestovní výdaje apod.²¹

LISA (Life Science Austria)

Program je určen k podpoře rozvoje jednoho konkrétního klastru Life Science Austria, který zahrnuje subjekty zainteresované v biologických vědách. Klaster je zaměřen především na aplikaci inovací a nových zjištění v oblastech biotechnologií, genetiky, medicíny, farmacie atd. Program Life Science Austria je vyhlášen kontinuálně bez časového omezení. Mezi cílové skupiny programu patří nově vznikající inovační firmy, vědci a orgány veřejné správy. Podpory jsou poskytovány formou finančních dotací (rozvojové projekty firem a výzkumných institucí), poradenských a školicích aktivit (poradenství při vytváření podnikatelského plánu, průzkumy trhu a marketingové analýzy, školení v oborech podniko-

²⁰ Informace o programu jsou čerpány z internetových stránek www.ffg.at.

²¹ Informace o programu jsou čerpány z internetových stránek www.ffg.at.

vé ekonomiky a managementu, kontaktování s potenciálními partnery a finančními institucemi, poradenství při registraci patentů apod.). Jako hlavní zdroje financování jsou využívány prostředky ze strukturálních fondů EU a národních zdrojů. Program LISA Austria má svoji obdobu i na regionální úrovni. V oblasti Vídně byl zřízen klastr Life Science Austria Vienna Region, jehož působnost je pouze regionální.²²

CIR-CE (Cooperation in Innovation and Research with Central and Eastern Europe)

Cílem programu je vytváření a rozvoj síťových projektů mezi subjekty z Rakouska a partnery ze zemí střední a východní Evropy. Podporováno je sedm forem síťové spolupráce, mezi něž patří i firemní klastry. Hlavní cílovou skupinou programu jsou malé a střední podniky a dále výzkumné instituce, zprostředkovatelé v oblasti transferu inovací a velké podniky. Partnerskými zeměmi v rámci programu jsou Albánie, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Chorvatsko, Česká republika, Estonsko, FYROM, Maďarsko, Lotyšsko, Litva, Polsko, Rumunsko, Srbsko, Slovensko a Slovinsko.²³

Závěry a implikace pro ČR

Německo i Rakousko se řadí v evropském i celosvětovém srovnání mezi ekonomiky s nejlepšími předpoklady pro úspěšné rozvinutí efektů z činnosti klastrových iniciativ. Takové předpoklady vycházejí jednak z dispozičních možností subjektů, které by se klastrové iniciativy mohly účastnit, ale také z kvality potenciálních vazeb (např. charakteru spolupráce a zapojení jednotlivých subjektů). Dle hodnocení odborných institucí disponuje Německo rovněž rozvinutými klíčovými faktory pro další kvantitativní i kvalitativní rozvoj klastrů. Vybavení Rakousku není tak komplexní. Jako vysoce kvalitní lze hodnotit množství lokálních dodavatelů i jejich kvalitu. Zatímco dostupnost místních výrobních zdrojů i služeb pro výzkum a vývoj jsou o něco slabší.

Ačkoli vznik a rozvoj klastrů je motivován především tržními faktory, můžeme na základě provedené analýzy ve sledovaných zemích konstatovat, že jejich kvalitativní rozvoj se v moderních ekonomikách nedokáže obejít bez koncentrované podpory na národní a následně i na regionální úrovni. Jak Rakousko tak i Německo rozvíjejí již řadu let různé formy klastrových politik, které jsou neustále zkvalitňovány s ohledem na dosažené zkušenosti a vývoj podnikatelské-

²² Informace o programu jsou čerpány z internetových stránek www.lisavr.at.

²³ Informace o programu jsou čerpány z internetových stránek www.ffg.at.

ho prostředí. Aktuálně funguje v každé ze sledovaných zemí více než 10 různých podpůrných instrumentů.

Nástroje a programy realizované v obou analyzovaných zemích mohou být inspirativní pro tvůrce klastrových politik v České republice, která vykazuje poměrně vysoký potenciál pro vznik a rozvoj klastrů, a to především v průmyslových odvětvích. České prostředí je charakteristické dostatečným počtem koncentrovaných odvětví i rozvinutými vazbami ve vybraných sektorech. Navíc je v ČR již několik realizována národní klastrová politika a po vstupu do Evropské unie byl implementován systém podpor ze strukturálních fondů. V důsledku koordinovaných aktivit byla provedena mapovací studie klastrů, proškolená řada odborníků (facilitátorů klastrů) a podpořen vznik a rozvoj zhruba pěti desítek organizovaných klastrů.

Ve srovnání s dalšími novými členskými státy EU dosahují nástroje v ČR nadprůměrné úrovně. Konfrontace z německými a rakouskými nástroji, naznačuje, že vývoj klastrových programů vhodně následuje trendy ve vyspělých zemích EU, ale přece jen lze nalézt rezervy. Celkové zaměření dotačních programů je v zásadě vhodně nastaveno. Původní program Klastry podporovaný ze strukturálních fondů v období 2004–2006 byl pro období 2007–2013 nahrazen programem Spolupráce, který obdobně jako zahraniční programy podporuje více forem síťové spolupráce. Vedle klastrů ještě technologické platformy. Oproti programu Klastry jsou více akcentovány rozvoj a inovace již existujících klastrů. Zatímco již není finančně podporována mapovací ani facilitační fáze zakládání klastrů. V rámci programu jsou nově také přesně vymezena podporovaná odvětví a naopak také odvětví vyjmutá z podpory. Uvedené změny považujeme s ohledem na stupeň rozvoje klastrů v ČR jako vhodné.

Rezervy shledáváme především v neexistenci některých typů podpor a nástrojů. Při rozvoji klastrů zatím není příliš využíván přeshraniční potenciál klastrových odvětví (např. ve vztahu k Německu, Rakousku nebo Slovensku) a také role regionálních aktérů není doceněna. Na rozdíl od Německa a Rakouska neexistuje klastrový program na regionální úrovni, který by akcentoval potřeby dané oblasti. Regionální operační program se dané problematice nevěnuje.

K dalšímu rozvoji dotačních programů by bylo vhodné také provést nové mapování potenciálních klastrů (aktuální klastrová studie je z roku 2005) a dále také vyhodnotit fungování vzniklých klastrů. Určit jejich slabé a silné stránky a prezentovat příklady dobré praxe. Dále by bylo vhodné zkoumat dopady klastrů na ekonomický rozvoj regionů. Taková hodnocení by mohla sloužit k přesnější koncentraci poskytovaných podpor. Bylo by možné vytipovat a podpořit pouze konkrétní obory nebo vyhodnotit neúspěšnější klastry. Po vzoru Německa lze doporučit také rozvoj a finanční podporu asociací nebo sdružení klastrů, které by vedle Agentury Czechinvest mohly přinášet různé formy asistenčních, poradenských a marketingových služeb pro klastry.

Literatura

- 1) BALDWIN, R., WYPLOSZ, CH.: *Ekonomie evropské integrace*. Praha: Grada Publishing, 2008.
- 2) BIČ, J., ABRHÁM, J.: *Klastry a rozvoj konkurenceschopnosti české ekonomiky*. Současná Evropa a Česká republika, Praha: Vysoká škola ekonomická, 2006.
- 3) BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D.: *Teorie Regionálního rozvoje, nástin, kritika, klasifikace*. Praha: Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum, 2003.
- 4) ČAJKA, P.: *Teória klastrov a regionálny potenciál Slovenska*. In: IVANIČKA, Koloman a kol.: *Analýza ekonomickej a sociálnej úrovne regiónov SR a regionálna politika ich rozvoja*. Bratislava: Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy, 2007.
- 5) DOHSE, D.: *Clusterorientierte Technologiepolitik in Deutschland: Konzepte und Erfahrungen*. Working paper. Universität Kiel, 2006.
- 6) HOLUB, T., ČIHÁK, M.: *Teorie růstové politiky*. Vysoká škola ekonomická. Praha, 2000.
- 7) JONES, I. CH.: *Introduction to economic growth*. New York. Norton & Company, 2002.
- 8) KRUGMAN, P.: *Development, Geography and Economic Theory*. Cambridge: MIT Press, 1995.
- 9) MARTIN, R.: *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*. Draft final report for the. European Commission. Brussels, 2006.
- 10) PORTER, M. E.: *Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Finding from the Business Competitiveness Index In. The Global Competitiveness Report 2004–2005*. World Economic Forum. Geneva, 2004.
- 11) VILAGI, A., BILČÍK, V., KLAMÁR, R., BENČ, V.: *Kohézná politika na roky 2007–2013 a Lisabonská stratégia. Analýza dopadov na regióny SR*. Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku. Bratislava, 2007.
- 12) VOŠTA, M., ABRHÁM, J.: *Možnosti rozvoje klastrů v ČR po vstupu do Evropské unie*. Současná Evropa a Česká republika 2005/1.

Internetové zdroje:

- 13) www.lisavr.at
- 14) www.ffg.at
- 15) <http://www.bayern-innovativ.de/>

- 16) <http://www.bmwi.de/>
- 17) <http://www.kompetenznetze.de/>
- 18) <http://www.bmbf.de>

Summary:

Cluster Policies in Germany and Austria (Case Studies with Implications for the Czech Republic)

The subject to solution of this paper will be the analysis of clusters as a tool for advance in competitiveness of economies with a practical focus on the Federal Republic of Germany and Austria. It is a very topical theme both in the Czech Republic and other European countries, especially in context of challenges of globalization and also within the range of realization of the reforms related to the Lisbon Strategy. The importance of clusters in the field of competitiveness shows itself more and more clearly in context of the deepening of the process of globalization of the world economy. Despite the uniting effect of globalization there are significant differences between countries in the terms of specialization, competitiveness and industrial dynamism. Competitive branches and industrial clusters can keep their successful position contrary to efforts of other subjects to imitate their activities. The origin of sustainable competitive advantages can be seen predominantly in the combination of internal and external sources that are available in national or regional entrepreneurial environment. The sources, including human sources, capital and physical assets are insufficient. The essential assumption of the competitive environment is its dynamism. Sources and abilities must lead to perpetual perfection in mutually boosting process. Just the clusters influence in a positive direction the dynamism of sources and mutual cooperation of the participants in economic system (firms, universities, research institutions etc.) while keeping healthy competitive environment.

Keywords:

Cluster, Austria, Germany